
Az agrárszabályozási tárgyak megjelenése az EU tagállamainak alkotmányaiban, különös tekintettel a Magyar Alaptörvényben megjelenő agrárjogi szabályozási tárgyakra *

Hojnyák Dávid**

---

1. Bevezető

Magyarország 2012. január 1-től hatályos Alaptörvénye merőben új alapokra helyezte az agráriummal kapcsolatos alkotmányos szabályozást. A korábbi alkotmánnyal ellentétben az új magyar alkotmány számos, az agrárjog szabályozási tárgyait rögzítő rendelkezést tartalmaz. Nagyobb terjedelmű munkában, átfogó jelleggel ez idáig azonban nem került sor a magyar Alaptörvény és más országok – például az európai uniós tagállamok – alkotmányainak megvizsgálására és összevetésére, azon szempontból, hogy ezek az alkotmányok milyen módon és mértékben rögzítik az agrárjog szabályozási tárgyait. E tanulmány aktualitását pedig éppen az adja, hogy eddig, ilyen formában nem született olyan munka, amely az alkotmányjog és az agrárjog ilyen jellegű kapcsolatát vizsgálta volna.

Mindezek alapján a tanulmányban az agrárjog szabályozási tárgyainak rövid meghatározását követően annak feltárására kerül sor, hogy az Európai Unió tagállamainak alkotmányaiban az agrárjog szabályozási tárgyai miként, milyen rendelkezésekben, illetve rendelkezésekhez kapcsolódva jelennek meg. A kutatás azonban csak az agráriumot érintő azon alkotmányos rendelkezésekre terjed ki, amelyek *expressis verbis* az agrárjog szabályozási tárgyairól rendelkeznek. A tanulmányban sor kerül továbbá arra is, hogy e vizsgálat eredményeinek a rendszerezésével párhuzamosan Magyarország Alaptörvénye elhelyezésre kerüljön az uniós tagállamok alkotmányainak sorában. Ezáltal egy jogösszehasonlításra alapozott képet kapunk arról, hogy az agrárium Magyarország alkotmányos értékrendjében milyen szerepet tölt be, továbbá, hogy melyek azok a rendelkezései az Alaptörvénynek, amelyek egyediek, mondhatni – hétköznapi értelemben és szóhasználatnál – hungarikumnak számítanak a többi uniós tagállam alkotmányával való összehasonlításban.

---

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

** PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

Mindezek alapján tehát két, egymásra épülő kérdés megválaszolására törekszik e tanulmány:

1. Az Európai Unió tagállamainak alkotmányában milyen formában jelennek meg *expressis verbis* az agrárjog szabályozási tárgyai?

2. Magyarország Alaptörvénye a szabályozás mértéke és módja alapján hol helyezhető el az európai uniós alkotmányok sorában?

E jogösszehasonlításra alapozott munka¹ a tudományos ismeretszerzés induktív módszerét vette alapul, tehát az egyes tagállamok alkotmányos szabályozásának vizsgálatát követően került sor egy általános összegzésre, kiemelve a tagállami szabályozások eltérő és közös vonásait. A jogösszehasonlítást illetően eljárásban megjegyzendő továbbá, hogy az Európai Unió tagállamai három régióra kerültek felosztásra: Dél-Európa, Közép-Kelet-Európa, illetve Nyugat-Európa és Skandinávia. Ennek legfőbb oka az, hogy az alkotmányok megvizsgálását követően szembetűnővé vált, hogy az egyes régiókba tartozó államok alkotmányai sok helyen azonosságot mutatnak, mely az elemzés során több helyen is tapasztalható lesz.

A vizsgálat egyik korlátját jelenti, hogy az elemzés nem Európa minden országára, hanem csak az Európai Unió tagállamaira terjed ki, melynek oka, hogy hazánk, Magyarország is tagja a kontinens legjelentősebb politikai-gazdasági szövetségének. Ezen belül további korlátként jelentkezik, hogy a vizsgálat nem az Európai Unió 28, hanem csak 27 tagállamára terjed ki, ugyanis Nagy-Britannia alkotmánya nem került elemzésre. Ennek oka kettős: egyrészt a Brexit, tehát Nagy-Britannia Európai Unióból való tervezett kilépése, másrészt a tény, hogy Nagy-Britannia nem rendelkezik kontinentális értelemben vett kartális (írott) alkotmánnyal, a történeti alkotmány pedig nem alkalmas e vizsgálat lefolytatására.

A vizsgálat további korlátjaként említendő meg, hogy az elemzés csak és kizárólag a tagállami alkotmányok szövegeire fókuszál. A vizsgálatnak nem célja tehát, hogy az alkotmányos normák gyakorlati megvalósulását is figyelemmel kísérje. Egyértelmű ugyanis, hogy az alkotmányban lefektetett alapelvek, jogok, kötelezettségek, garanciák, stb. nem minden esetben realizálódnak a való életben, tehát egy-egy alkotmányos rendelkezés nem minden esetben válik élő joggá. Továbbá nemcsak, hogy nem realizálódik az adott alkotmányos rendelkezés, de előfordulhat az is, hogy az alkotmányos norma a jogértelmezés eredményeképpen, vagy akár más normákhoz, jogintézményekhez való viszonya folytán részben más tartalommal érvényesül a gyakorlatban, mint ahogy az eredetileg az alkotmányozó hatalom célja volt. Megemlítendő továbbá az is, hogy az egyes alkotmányok önmagukban természetesen nem, hanem azokon a jogszabályokon keresztül érvényesülnek, amelyek – jelen esetben – az agrárstruktúra tagállami működési kereteit határozzák meg.

---

¹ A tagállami alkotmányok vizsgálatára a *Nemzeti alkotmányok az Eu-ban* [Németh Lajos (szerk.): *Nemzeti Alkotmányok az Eu-ban*, Budapest, Wolters Kluwer, 2016] című könyv, valamint e könyv megjelenése óta eltelt időszakban bekövetkezett tagállami alkotmánymódosítások alapulvételével került sor.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy bár e munka vizsgálati tárgya főként az alkotmányjog és az agrárjog összekapcsolódásánál található, de a tudományköziség követelményének szem előtt tartásával a tanulmány európai jogi, környezetjogi, közigazgatási jogi, polgári jogi és jogtörténeti elemeket is tartalmaz, ezáltal is hozzásegítve az olvasót a téma összetettségéből fakadó könnyebb megértéséhez. Az agrárjog és a környezetjog közötti szoros kapcsolat² miatt indokolt e ponton rögzíteni, hogy e munkában az alkotmányos rendelkezések környezetjogi szempontból történő elemzésére csak a legszükségesebb esetekben, vagyis akkor került sor, amikor a két jogterület elválasztása nem volt lehetséges.

2. Az agrárjog szabályozási tárgyai

A tagállami alkotmányok elemzésének alapjául az agrár-életviszonyok szabályozási tárgyai szolgáltak, ezért szükségszerű meghatározni, hogy melyek az agrárjog szabályozási tárgyai. Az agrárszabályozási tárgyak – a magyar agrárjogi szakirodalom alapján – alapvetően öt kategória mentén határozhatóak meg, melyek a következők: mezőgazdasági tevékenység, mezőgazdasági üzem, mezőgazdasági termelő, mezőgazdasági termék és élelmiszer, valamint a vidék.³ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy e munkának nem célja az agrárjog szabályozási tárgyainak teljes körű ismertetése. E fejezetben az említett öt kategória szükségszerűen rögzítendő, lényegi ismérveinek bemutatásán túl azokra a fogalmi elemekre koncentrál az elemzés, amely a tagállami alkotmányokban hangsúlyosan megjelenik. Fontos továbbá rögzíteni, hogy bár az említett kategóriák közül több is meghatározásra kerül az európai jog szintjén, azonban egyedüliként a mezőgazdasági termék és élelmiszer fogalmának EU jogi meghatározását tekinthetjük egy egységes, a tagállamok által általánosan elfogadott definíciónak. A többi kategória esetében a fogalom-meghatározásra részben a hatályos magyar

² A téma részletes kifejtéséről lásd: Horváth Gergely: A környezetjog és az agrárjog közeledése, találkozása és metszete a magyar jogrendszerben, *Állam- és Jogtudomány*, 48 (2007) 2, 333-355. o.; Fodor László: *Környezetjog*, Debrecen, Debrecen University Press, 2014, 184-193. o.

³ E kategóriák meghatározására a következő munkák alapulvételével került sor: Fodor László: *Agrárjog*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 17-54. o., valamint Szilágyi János Ede: Változások az agrárjog elméletében?, *Miskolci Jogi Szemle*, 11 (2016) 1, 37-42. o. Szakirodalmi előzményként lásd különösen: Csák Csilla: Az Agrárjog rendszerbeli sajátosságai és fejlődési tendenciái, in: *A Civilisztika fejlődéstörténete* (szerk.: Miskolczi-Bodnár Péter), Miskolc, Bíbor Kiadó, 2006, 75-90. p.; Novotni Zoltán: A magyar agrárjog fejlődésének vázlata, *Magyar Közigazgatás*, 41 (1991) 3, 275-280. o.; Veres József: Egy lehetséges agrárjogi koncepció vázlata, in: *Emlékkönyv dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára* (szerk.: Tóth Károly), Szeged, SZTE-ÁJK, 1993, 519-526. o. Az előzményeket követően hasonló következtetésre jut: Bobvos Pál – Hegyes Péter: *Agrárjog*, Szeged, SZTE-ÁJK – JATEPress, 2011. A külföldi szakirodalom kapcsán hasonló megoldások lelthők fel például: J. Erkki Hollo: Environment and Food Health Regulating Rural Activities – Some Basic Notes on the Need of Integration in Rural Law, in: *Az európai földszabályozás aktuális kihívásai* (szerk.: Csák Csilla), Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010, 139-149. o.; Peter Káb: Multifunktionale Landwirtschaft als agrarrechtliches Problem?, *Agrar- und Umweltrecht*, 33 (2003) 3, I. melléklet, 1-6. o.; Joseph A. McMahon: *EU Agricultural Law*, Oxford University Press, 2007; Roland Norer: Agrarrecht – eine Einführung, in: *Handbuch des Agrarrechts* (szerk.: Roland Norer), Wien, Verlag Österreich, 2012.

jogi szabályozásból, részben az Európai Unió – főként másodlagos – jogforrásaiból, részben pedig egyes nemzetközi szervezetek dokumentumaiból kiindulva kerül sor.

2.1. Mezőgazdasági tevékenység. A mezőgazdasági tevékenység kategória egy komplex definíciót takar, amely többféle tevékenység típust is magába foglal.⁴ A szabályozási tárgy jelentőségét fokozza, hogy ez a szabályozási tárgy a kiindulási alapja több más agrárjogi szabályozásnak is. Szűkebb értelemben e fogalom alatt az őstermelői fázist értjük, amely a mezőgazdasági javak előállítására irányul. Tágabb értelemben pedig magában foglalja a mezőgazdasági termékek forgalmazását és feldolgozását is. Alapvetően tehát e tevékenységi köröket fedi le a definíció, azonban számos esetben az ún. kiegészítő tevékenységek is e kategória alá kerülnek besorolásra. Ilyen, a mezőgazdasági üzem keretei között folytatott kiegészítő tevékenység például a falusi és agroturizmus, vagy éppen a mezőgazdasági szolgáltatási tevékenységek. Újabban pedig – mintegy negyedik csoportként – a mezőgazdasági üzem keretein túl folytatott kiegészítő tevékenység is része lehet a mezőgazdasági tevékenységek körének. Ez utóbbi tevékenységi csoport egyúttal szoros kapcsolatban áll a 'vidék' elnevezésű szabályozási tárggyal is. A tagállami alkotmányokban főként a mezőgazdasági tevékenység első csoportjába tartozó tevékenység típusok jelennek meg, úgy, mint a mező-, és erdőgazdálkodás;⁵ az állattenyésztés;⁶ a haltenyésztés és halászat;⁷ valamint a vadgazdálkodás és a vadászat.⁸ A másik három csoport esetében egyedül a mezőgazdasági termék forgalmazásával kapcsolatos tevékenység (mint például az élelmiszer országba történő behozatala és kivitele) kerül rögzítésre a tagállami alkotmányokban.

2.2. Mezőgazdasági termelő. Mezőgazdasági termelő alatt értendő minden olyan természetes személy, jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, amely mezőgazdasági tevékenységet folytat. A magyar jogi szabályozásban található példával élve, e körbe tartozik a földforgalmi törvényben⁹ meghatározásra kerülő földműves vagy családi gazdálkodó (mint természetes személy), valamint mezőgazdasági termelőszervezet (mint jogi személy), vagy éppen a 8/2015. FM rendeletben rögzített aktív mezőgazdasági termelő (aktív

⁴ E fogalom többretegűsége az egyes uniós jogszabályokban is megmutatkozik, lásd például az 1307/2013/EU rendelet 4. cikk (1) bek. c) pontját. A magyar jogszabályok közül az agrár-életviszonyok szabályozása kapcsán a 2010. évi XXIV. tv. 2. § f-g) pontjai; a 2012. évi CXXVI. tv. 2. § d) pont és 1., 2. mellékletei; a földforgalmi törvény 5. § 14. és 18. pontjai; a pénzügyi és adójogi szabályozás kapcsán az 1995. évi CXVII. tv. 6. melléklet I. része és a 2007. évi CXXVII. tv. 198. § és 7. melléklet I-II. részei határozzák meg a mezőgazdasági tevékenység fogalmát.

⁵ Osztrák alkotmány 78/D cikk (1) bek.; spanyol alkotmány 148. cikk (1) bek., 149. cikk (1) bek.

⁶ Spanyol alkotmány 130. cikk (1) bek., 148. cikk (1) bek.; svéd alkotmány 20. cikk (2) bek. A svéd alkotmány hivatkozott rendelkezése kapcsán érdekességként megemlítendő, hogy az a sajátos jogállású lapp (számi) közösség rénszarvasos mezőgazdasági tevékenység folytatásához való jogáról rendelkezik.

⁷ Ír alkotmány 18. cikk (7) bek.; német alkotmány 74. cikk (1) bek.; osztrák alkotmány 11. cikk (1) bek., 78/D cikk (1) bek.; spanyol alkotmány 130. cikk (1) bek., 148. cikk (1) bek., 149. cikk (1) bek.; svéd alkotmány 7. cikk (1) bek.

⁸ Német alkotmány 72. cikk (3) bek., 74. cikk (1) bek.; osztrák alkotmány 11. cikk (1) bek., 78/D cikk (1) bek.; spanyol alkotmány 148. cikk (1) bek.; svéd alkotmány 7. cikk (1) bek.

⁹ Földforgalmi törvény 5. § 7. és 19. pontja.

gazda). A természetes személy mezőgazdasági termelő esetében kiemelendő annak három fő sajátossága: a szakismeret, az élethivatásszerűség,¹⁰ és számos megszorítással a helyben lakás.¹¹ Az európai uniós tagállamok alkotmányában különösen az alábbi, a mezőgazdasági termelő kategóriába besorolható személyi körök kerültek meghatározásra: földműves;¹² földbirtok tulajdonos;¹³ kis-, és középgazdák;¹⁴ mező-, és erdőgazdasági munkások és alkalmazottak;¹⁵ valamint a mezőgazdasági munkavállalók.¹⁶

2.3. Mezőgazdasági üzem. A mezőgazdasági üzem kategóriáját mind európai uniós, mind magyar jogszabályok definiálják. A fogalom-meghatározás során az uniós jogszabályok közül az 1307/2013/EU rendeletet¹⁷ tekintjük irányadónak, habár megállapítható, hogy a mezőgazdasági üzemet szabályozó különböző uniós jogforrások tartalmában nagyfokú azonosság figyelhető meg.¹⁸ E rendelet alapján mezőgazdasági üzemnek kell tekinteni egy adott mezőgazdasági termelő által kezelt és egyazon tagállam területén található, mezőgazdasági tevékenységekre használt egységek összességét. A magyar szabályozás tekintetében két jogszabályt, az Alaptörvényt, illetve a földforgalmi törvényt vesszük alapul a mezőgazdasági üzem definiálására.¹⁹ Az Alaptörvény a P) cikk (2) bekezdésében rögzíti, hogy a termőföld, illetve az erdők tulajdonjogának megszerzésére és hasznosítására, valamint a mezőgazdasági üzemekre és a családi gazdaságokra vonatkozó szabályokat sarkalatos törvényben kell meghatározni – ez idáig azonban csak a földforgalmi törvény megalkotására került sor. A földforgalmi törvény megfogalmazása alapján pedig mezőgazdasági üzem alatt az azonos céllal működtetett mezőgazdasági termelési tényezők szervezeti alapegységét kell érteni, amely a gazdasági összetartozás révén gazdálkodási alapegység is.²⁰ Fontos megjegyezni, hogy a földforgalmi törvény a családi gazdaságokról, mint a mezőgazdasági üzemek nevesített formájáról is rendelkezik.²¹ A törvényi

¹⁰ Fodor László: *Agrárjog*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 30-35. o.

¹¹ A 'helyben lakás' az Európai Unió Bíróságának hatályos gyakorlata alapján sajátos megítélés alá esik. Lásd erről: Szilágyi János Ede: *A 'vidéki közösség' magyar értelmezésének megjelenítése az Alaptörvényben*, Kézirat, Miskolc, 2017, 57-58. o.

¹² Szlovén alkotmány 96. cikk (2) bek.

¹³ Portugál alkotmány 94. cikk.

¹⁴ Olasz alkotmány 44. cikk (1) bek.; portugál alkotmány 94. és 97. cikk.

¹⁵ Osztrák alkotmány 12. cikk (1) bek.

¹⁶ Portugál alkotmány 94. és 98. cikk.

¹⁷ 1307/2013/EU rendelet 4. cikk (1) bek. b) pont. E rendelet mellett a mezőgazdasági üzem fogalmának meghatározására kerül sor a következő uniós jogforrásokban is: 857/84/EK rendelet; 1259/1999/EK rendelet; 1444/2002/EK rendelet; 1782/2003/EK rendelet.

¹⁸ Lásd még erről: Hornyák Zsófia: *A mezőgazdasági földek öröklése*, PhD értekezés, Miskolci Egyetem, 2018, 49-50. o.; Orlovits Zsolt: *A mezőgazdasági üzem fogalmának agrárjogi értelmezése, Gazdálkodás*, 2008/4., 365-366. o.

¹⁹ E jogszabályokon túl a mezőgazdasági üzemre vonatkozó rendelkezéseket találunk még a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvényben, valamint a 23/2007. és 83/2007. FVM rendeletekben.

²⁰ Földforgalmi törvény 5. § 20. pont.

²¹ A földforgalmi törvény 5. § 4. pontja alapján családi gazdaság a mezőgazdasági igazgatási szervnél családi gazdaságként nyilvántartásba vett mezőgazdasági üzem.

definícióból kitűnik, hogy a jogalkotó a fogalom tárgyi oldalára helyezi a hangsúlyt, amikor is a mezőgazdasági földet, a gazdasági és lakóépületeket, a gépeket, felszereléseket, az állatállományt, illetve egyes vagyoni értékű jogokat emeli ki.²² E kategórián belül a mezőgazdasági földet (vagyis a termőföldet) kell kiemelnünk, mint olyan elemet, amely a tagállami alkotmányokban hangsúlyosan jelenik meg²³. E tény nem meglepő, hiszen a termőföld, mint termelési tényező egy ország kiemelkedően fontos erőforrása, nemzeti vagyona, amely alkotmányos szinten védendő érték.

2.3.1. A természeti erőforrások. Az agrárjog öt nevesített szabályozási tárgyához szorosan kapcsolódik a természeti erőforrások kategóriája is, amelyet magunk indokoltan tartunk elkülönülten is nevesíteni, tudva ugyanakkor azt, hogy a természeti erőforrások kategóriája túlmutat a mezőgazdasági életviszonyokon. Két fő oka van annak, hogy e kategóriáról az agrár életviszonyok szabályozási tárgyainak körében szólunk. Az egyik ok a természeti erőforrások szerepének és jelentőségének növekedésével hozható összefüggésbe,²⁴ továbbá látható, hogy e kategória tartalmilag átfedést mutat az agrárszabályozási tárgyakkal, különösen pedig a mezőgazdasági üzemmel – ez okból kifolyólag kerül sor e kategórián belül a természeti erőforrások ismertetésére. A másik ok pedig abban keresendő, hogy a tagállamok előszeretettel használják alaptörvényeikben a természeti erőforrások kifejezést, több esetben nevesítik is az e körbe tartozó környezeti elemeket, és jelölik meg állami feladatként azok ésszerű és rendeltetészerű felhasználását, kiaknázását, igazgatását és védelmét. Ugyanakkor a természeti erőforrások esetében sem beszélhetünk egységes fogalomról, így e kategória tartalmi elemeinek meghatározására két magyar jogszabály, az Alaptörvény és a környezetvédelmi törvény (a továbbiakban: Kvt.),²⁵ valamint az ENSZ Élelmiszer és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) által, a természeti erőforrások kezelésének témakörében kiadott tanulmányának az alapulvételével kerül sor.²⁶ Az Alaptörvény a teljesség igénye nélkül, példálózó jelleggel, az alkotmányozó hatalom által legfontosabbnak minősített természeti erőforrásokat emeli ki. Az új magyar alkotmány ez alapján e körbe tartozónak tekinti különösen a termőföldet, az

²² Csák Csilla – Hornyák Zsófia – Kocsis Bianka Enikő – Olajos István – Kókai – Kunné Szabó Ágnes – Szilágyi János Ede: *Agrárjog: A magyar agrárjog- és vidékfejlesztési jogi szabályozás lehetőségei a globalizálódó Európai Unióban*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2017, 25-26. o.

²³ Bolgár alkotmány 21. cikk (1)-(2) bek.; ciprusi alkotmány 23. cikk (6) bek.; görög alkotmány 17. cikk (6) bek., 18. cikk (4) bek.; horvát alkotmány 52. cikk; ír alkotmány 10. cikk (2)-(4) bek., 45. cikk (2) bek.; litván alkotmány 47. cikk (1)-(3) bek., 54. cikk (2) bek.; Magyarország Alaptörvénye P) cikk (1)-(2) bek.; máltai alkotmány 37. cikk (2) bek.; német alkotmány 15. cikk, 74. cikk (1) bek.; olasz alkotmány 44. cikk (1) bek.; portugál alkotmány 81., 93., 94., 95., 96. cikk; román alkotmány 44. cikk (2) bek.; szlovák alkotmány 44. cikk (4)-(5) bek.; szlovén alkotmány 71. cikk (1)-(2) bek.

²⁴ A téma kifejtéséről lásd még Szilágyi János Ede: *Az agrárjog dogmatikájának új alapjai: Útban a természeti erőforrások joga felé?*, *Jogtudományi Közöny*, 2007/3.

²⁵ 1995. évi LIII. törvény.

²⁶ Guillermo J. Cano: *A legal and institutional framework for natural resources management*, Róma, *Legislation Branch, Legal Office*, 1975. E tanulmány elemzéséről lásd Szilágyi János Ede: *A természeti erőforrások jogának egy lehetséges megközelítése*, *Agrár-és környezetjog*, 13 (2018) 25, 270-293. o.

erdőket, a vízkészletet és a biológiai sokféleséget.²⁷ A Kvt. szabályozása alapján természeti erőforrásnak minősül a mesterséges környezet kivételével minden olyan környezeti elem (vagy azok egyes összetevői), amely a társadalmi szükségletek kielégítésére felhasználható.²⁸ Az Alaptörvényhez hasonlóan a Kvt. sem taxatív módon rögzíti azt, hogy mi minősül környezeti elemnek. E törvény alapján a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevői sorolhatóak ebbe a csoportba.²⁹ A Kvt. szabályozásához hasonlóan Cano munkája is abból indul ki, hogy egy adott környezeti elem akkor tekinthető természeti erőforrásnak, ha az az ember – és ezáltal a társadalom – szükségleteinek kielégítésére alkalmas, arra felhasználható és ez okból kifolyólag azt az ember jogi szabályozás alá vonja. A történelem során az első ilyen, jogi szabályozás alá vont környezeti elem a föld volt, majd ezt követően a víz, az ásványi kincsek, az erdők, a halászat, az energia, a vadon élő állatok és a biológiai sokféleség is jogi szabályozást nyert.³⁰ Ugyanakkor Cano szerint a természeti erőforrások kategória tartalmát tekintve nem állandó, hanem korban és időben folyamatosan változó, amit a társadalmi szükségletek módosulása generál.³¹ Cano koncepcióját elfogadva a tanulmány nem törekszik e kategória tartalmi elemeinek pontos meghatározására, csupán utalás történt a természeti erőforrások azon elemeire, amelyek az agrárium és ezáltal a tagállami alkotmányok elemzése szempontjából relevanciával bírnak.

2.4. Mezőgazdasági termék és élelmiszer. Ahogyan az fentebb rögzítésre került, az agrárjog szabályozási tárgyai közül egyedülként a mezőgazdasági termék fogalma tétélesen, eltérést, illetve tagállami specialitásokat nem engedő módon meghatározott az uniós jogban,³² ezáltal a tagállamok esetében egy egységes definícióról beszélhetünk. A vonatkozó uniós jogi rendelkezés³³ alapján mezőgazdasági termék a termőföld, az állattenyésztés és a halászat termékei, valamint az ezekhez a termékekhez közvetlenül kapcsolódó első feldolgozási szint termékei. Ezen általános meghatározás mellett az EUMSZ. I. mellékletében az agrártermékek taxatív felsorolására kerül sor, így e körbe tartoznak például meghatározott állati termékek, élelmezési célra alkalmas zöldségek és gyümölcsök, gabonafélék, tejtermékek, kávé, tea, bor, stb. A mezőgazdasági termék kategóriához szorosan kapcsolódó, azzal ugyanakkor csak részben átfedésben lévő fogalomként került nevesítésre az élelmiszer is, mely fogalom szintén meghatározásra kerül uniós szinten. Ez alapján az élelmiszer minden olyan

²⁷ Alaptörvény P) cikk (1) bek. Az Alaptörvény a Nemzeti Hitvallás részben, valamint a 38. cikkben is említést tesz a természeti erőforrásokról. E rendelkezések kapcsán lásd a 4. fejezetet, amely az Alaptörvény agrárjogilag releváns rendelkezéseink az elemzését tartalmazza.

²⁸ Kvt. 4. § 3. pont.

²⁹ Kvt. 4. § 1. pont.

³⁰ Cano: i.m. 1975, 3-4. o.

³¹ Cano i.m. 1975, 31-32. o.

³² Az uniós jog mellett a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) által megalkotott mezőgazdasági megállapodás 2. cikke és 1. melléklete is tétélesen rögzíti a mezőgazdasági termék fogalmát. E dokumentumot azért fontos kiemelni, mivel ez tekinthető az EU Közös Agrárpolitikájának legjelentősebb külső hivatkozásának.

³³ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 38. cikk (1) bek.

feldolgozott, részben feldolgozott vagy feldolgozatlan anyagot vagy terméket jelent, amelyet emberi fogyasztásra szánnak, illetve amelyet várhatóan emberek fogyasztanak el.³⁴ A tagállami alkotmányokban az agrár szabályozási tárgyak e kategóriájával leggyakrabban nem önállóan, hanem más szabályozási tárgyakhoz, főként a mezőgazdasági tevékenység kategóriához kapcsolódva találkozhatunk, így például a következő esetekben: az élelmiszer országba történő behozatala és kivitele; élelmiszer előállítás és ellenőrzése.³⁵

2.5. Vidék. A vidék mára az agrárjog szabályozási tárgyainak meghatározó elemévé vált, melyet alátámaszt az is, hogy az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának második pillére a vidékfejlesztéssel kapcsolatos joganyagot foglalja magába. E kategória azonban meglehetősen nehezen definiálható, hiszen nem beszélhetünk egy általánosan elfogadott, kötelező érvényű vidék fogalomról, melynek oka többértű. Egyrészt, a vidéket a különböző tudományágak eltérően, más megközelítésből vizsgálják és szabályozzák, másrészt, e fogalom államonként is eltérő lehet, tekintettel az egyes országok eltérő agrárstruktúrájára, illetve történelmi és kulturális hagyományaira. E munka az Olajos István által kidolgozott meghatározást veszi alapul, amely az uniós jogban fellelhető vidékfogalmak és a területfejlesztési törvényben³⁶ rögzített definíció összeegyeztetésén alapszik. E szerint tehát, a vidék olyan települések összessége, ahol a lakosság többsége falvakban, vagy kisvárosokban él, a munkanélküliségi ráta az uniós átlag felett van, a mezőgazdaság aránya a gazdaság egészéhez viszonyítottan magas, csökken a népesség, és e népességcsökkenés az agrárnépesség elvándorlásából, vagy elöregedéséből ered.³⁷ Ezt a meghatározást azért is érdemes e ponton rögzíteni, mivel a vidék szabályozási tárgyat rögzítő tagállami alkotmányokban³⁸ e fogalom tartalmi elemei közül több is visszaköszön majd, úgy, mint a viszonylag alacsonyabb benépesültség, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok, vagy a vidéki közösségek agrárszektortól való nagyfokú függésének kérdésköre. Ugyanakkor azt is lényeges megemlíteni, hogy a vidékfejlesztési politika eddig kialakult gyakorlatának megfelelően mind a magyar, mind az uniós dokumentumokban és jogszabályokban a vidék elsősorban a vidékfejlesztés területi hatályát jelöli, ezáltal a vidéki területek [vidéki térségek] állnak a szabályozás középpontjában, míg az e területeken élő vidéki közösségek kevésbé hangsúlyosan jelennek meg e dokumentumokban. E ponton fontosnak tartjuk kiemelni azt, hogy a vidék szabályozási tárgy másik fő kategóriáját tehát a vidéki közösségek jelentik.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy az agrárjog esetében az életviszonyok elsősorban a mezőgazdasági üzem részét képező mező-, és erdőgazdasági hasznosítású földhöz, a mezőgazdasági termékhez és az élelmiszerhez, valamint az ezeket (fel)használó és előállító mezőgazdasági

³⁴ 178/2002/EK rendelet 2. cikk.

³⁵ Olasz alkotmány 117. cikk (3) bek.; osztrák alkotmány 10. cikk (1) bek.; német alkotmány 74. cikk (1) bek.

³⁶ 1996. évi XXI. törvény.

³⁷ Olajos István: *A vidékfejlesztési jog kialakulása és története*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2008, 34. o.

³⁸ Görög alkotmány 22. cikk (1) bek.; portugál alkotmány 66. cikk 2./b)-c), 81. cikk d), 90. cikk, 93. cikk 1./b)-2., 97. cikk 2./d); valamint a spanyol alkotmány 148. cikk (1) bek.

termelőkhöz vagy mezőgazdasági üzemekhez kapcsolódnak. Jelen munka a tagállami alkotmányok elemzése során a szabályozási tárgyak e tipikusnak mondható felosztását vette alapul, kiegészítve a vidék, valamint a természeti erőforrások kategóriáival.

3. Az agrárjog szabályozási tárgyainak megjelenése az Európai Unió tagállamainak alkotmányaiban

A tagállami alkotmányok áttekintésének³⁹ tapasztalatai e fejezetben, különböző szempontok alapján kerülnek kifejtésre.

3.1. A három régió jellemző vonásai. A kutatás módszertanát illetően már a tanulmány *Bevezető* részében rögzítésre került, hogy az Európai Unió tagállamai három régióra kerültek felosztásra, melyet az egyes régiókba tartozó tagállamok alkotmányos szabályozásának hasonló jellege tett indokolttá. A következőkben e régiók jellemző vonásainak rövid ismertetésére kerül sor.

A *dél-európai tagállamok*⁴⁰ alkotmányaiban közös vonásként jelentkezik, hogy (a) az agrárjog szabályozási tárgyai egyes alkotmányos jogok (kiváltképpen a tulajdonhoz való jog) korlátozásának alapjaként jelenik meg. (b) További közös vonás, hogy az alkotmányokban rögzített, agráriumra vonatkozó célok megvalósítására az állam különböző pénzügyi és technikai segítségnyújtási formákat biztosít a mezőgazdasági termelők számára. (c) Továbbá kiemelendő, hogy az Európai Unió tagállamainak sorában csak az e régióba tartozó országok alkotmányaiban találunk a vidék szabályozási tárgyra, valamint a mezőgazdasági szövetkezetekre vonatkozó speciális alkotmányos rendelkezéseket.

A *közép-kelet európai régió*⁴¹ tagállamainak alkotmányaiban is közös vonás, hogy (a) az agrárjog egyes szabályozási tárgyai az alkotmányokban rögzített jogok korlátozásának alapjaként jelennek meg. (b) Kiemelendő továbbá, hogy több esetben nem csak a természeti erőforrások ésszerű és rendeltetészerű felhasználásának, kiaknázásának és védelmének állami feladata kerül deklarálásra, hanem több tagállami alkotmány a nemzet számára kiemelkedő jelentőséggel bíró természeti erőforrásokat külön ki is emeli azáltal, hogy nevesíti azokat. E körön belül gyakori, hogy (c) egyes alkotmányok az állami tulajdon részeként határozzák meg a természeti erőforrásokat, (d) illetve több alaptörvény a külföldiek természeti erőforrásokon való tulajdonszerzését minősített többséget igénylő törvényben meghatározott feltételekhez köti. (e) Gyakori, hogy környezetvédelmi

³⁹ E tanulmány terjedelmi korlátait meghaladná a tagállami alkotmányok külön-külön történő elemzése, azok részletes bemutatása, ezért e fejezetben csak a kutatás eredményeinek összegzésére kerül sor. Az egyes uniós tagállamok alkotmányainak részletes elemzéséről lásd bővebben: Hojnák Dávid: *Az agrárjog szabályozási tárgyainak megjelenése az Európai Unió tagállamainak alkotmányaiban*, TDK dolgozat, Miskolci Egyetem, 2017, 11-29. o.; Hojnák Dávid: Regulated objects of the agricultural law mentioned in the constitutions of the European Union Member States, in: *CONSTANT Journal*, Bukarest, Nicolae Titulescu University, 2018, 240-247. o.

⁴⁰ Ciprus, Görögország, Málta, Olaszország, Portugália, Spanyolország.

⁴¹ Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia, Szlovénia.

rendeletekben találunk utalást az agrárjog egyes szabályozási tárgyaira vonatkozóan. Leginkább az egészséges környezethez való jog részjogosítványként megjelenő információs jog részeként jelenik meg az alkotmányokban az a rendelkezés, hogy az állampolgároknak joga van a természeti erőforrások állapotával kapcsolatos tájékoztatáshoz.

Az *észak-nyugat-európai régió*⁴² tagállamainak alkotmányos rendelkezéseire vonatkozóan két általános megállapítást tehetünk. (a) Az egyik szembetűnő sajátosság, hogy a térség tagállamainak egy része nem, vagy csak minimális mértékben rendelkezik az agrárjog szabályozási tárgyairól alkotmányában, (b) a tagállamok másik része pedig ha rendelkezik is e területekről, azt hatásköri szabályokon keresztül teszi.

3.2. Az agrárjog szabályozási tárgyainak elhelyezkedése a tagállami alkotmányok fejezeteiben. Arra a kérdésre, hogy az agrárjog szabályozási tárgyainak a tagállami alkotmányok mely részeiben, fejezeteiben találkozhatunk a következő táblázat ad választ:

1. táblázat: Az agrárjog szabályozási tárgyainak elhelyezkedése a tagállami alkotmányok fejezeteiben (Készítette: a Szerző)

<i>Agrárjog szabályozási tárgyait rögzítő fejezet, cím</i>	<i>Mely tagállam alkotmánya rögzíti</i>
Preambulum	Csehország, Magyarország
Alapelvek, általános rendelkezések	Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Írország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia
Emberi és állampolgári szabadságok, jogok és kötelezettségek	Bulgária, Ciprus, Csehország, Finnország, Görögország, Horvátország, Írország, Lengyelország, Lettország, Luxemburg, Magyarország, Málta, Olaszország, Románia,
Gazdasági-, pénzügyi-, szociális rendszer	Litvánia, Portugália, Románia, Spanyolország, Szlovénia
Kizárólag agrár életviszonyokat szabályozó rész az egyes fejezetekben	Hollandia, Portugália

A táblázatból kitűnik, hogy az agrár szabályozási tárgyak az egyes tagállami alkotmányokban elsősorban az emberek és állampolgárok jogairól és kötelezettségeiről szóló fejezetekben, részekben kerültek rögzítésre. Ritkább esetben az alapvetések, illetve a gazdasági, pénzügyi és szociális szektorokat

⁴² Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Svédország.

szabályozó részekben kerülnek említésre e szabályozási tárgyak, míg az alkotmány preambulumban történő utalás csak a cseh és a magyar alaptörvény esetében figyelhető meg. Mindössze két tagállam alkotmányában találunk az egyes fejezeteken belül olyan részt, amely kizárólag az agrárjog valamely szabályozási tárgyáról rendelkezik. A holland alkotmány⁴³ az agrár szabályozási tárgyak közül egyedül a vízszabályozási társulatokkal foglalkozik, meglehetősen részletesen. Ennek oka abban keresendő, hogy a vízszabályozási társulatok – amely a közttestületek egyik, az alkotmány által nevesített formája – kiemelten fontos szereppel bír az ország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan.⁴⁴ Portugáliával⁴⁵ kapcsolatban pedig kijelenthető, hogy az Európai Unió tagállamainak alkotmányai közül ez az alaptörvény az, amelyik a legszélesebb körben és a legnagyobb részletességgel szabályozza az agrár életviszonyokat. A Gazdasági rendszer című fejezeten belül külön rész foglalkozik az agráriummal és rendelkezik olyan kérdésekről, mint a mezőgazdasági politika célkitűzései, e célkitűzések megvalósítását elősegítő állami segítségnyújtási rendszer, vagy a birtokpolitika.⁴⁶

3.3. Az agrárjog szabályozási tárgyainak kapcsolata az alkotmányok egyes rendelkezéseivel. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy az agrárjog szabályozási tárgyai az egyes tagállami alkotmányokban három rendelkezés típusához kapcsolódnak (Lásd a 2. táblázatot):

1. Az agrárjog szabályozási tárgyaival az alkotmányokban egyrészt *állami feladatként* vagy *államcélként* találkozhatunk. Ilyen, az alkotmányokban rögzített állami funkciók különösen a következők: (a) a természeti erőforrások ésszerű és rendeltetésszerű felhasználásának, kiaknázásának, igazgatásának és védelmének feladata; (b) az agrárstruktúra kialakítása, átalakítása, fejlesztése; (c) a mezőgazdasági fejlődés és fejlesztés elősegítése, illetve a mezőgazdaság termelésének és termelékenységének növelése és javítása; (d) a mezőgazdasági termelők segítése különböző pénzügyi és technikai támogatások által; (e) vízügyi politika kialakítása, amely a vízkészletek ésszerű felhasználását, tervezését és irányítását teszi lehetővé, stb.
2. Habár a természeti erőforrások védelme, mint állami feladat vagy államcél már az előző pontban rögzítésre került, érdemes külön említést tenni e kérdéskörrel, hiszen több tagállami alkotmány kiemelt jelentőséget tulajdonít egyes természeti erőforrásoknak. Így a (termő)föld, az erdő, a vízkészlet, az ásványi kincsek, a föld méhének kincsei, a biológiai sokféleség, stb. egyes országok alkotmányaiban, mint az állam, valamint a társadalom kivételes és

⁴³ Holland alkotmány 123-136. cikk.

⁴⁴ Hollandiában a tenger melletti, mély fekvésű, gyakran a tengerszint alatt lévő területek (az ún. polderek) víztelenítését és védelmét a vízszabályozási társulatok kiterjedt hálózata látja el, amely ezáltal a mezőgazdasági tevékenység végzésének garanciáját is jelenti e területeken.

⁴⁵ Portugál alkotmány 93-100. cikk.

⁴⁶ Az agrárjog szabályozási tárgyaival nem csak e fejezetben, hanem szétszórtan, az alkotmány más részeiben is találkozhatunk. A portugál alkotmány rendelkezik még többek között a vidékről [66. cikk 2./b)-c), 81. cikk d), 90. cikk, 93. cikk 1./b)-2., 97. cikk 2./d)], a vízgazdálkodásról [81. és 84. cikk], az erdőgazdálkodásról [93. cikk], illetve a természeti erőforrások ésszerű felhasználásáról is [90., 66., 80., 81. cikk], azonban területi korlátok miatt az erre vonatkozó szabályanyag ismertetésére nem kerül sor.

különleges védelmét élvező természeti erőforrásként, nemzeti kincsként kerül nevesítésre. Ebből következik, hogy e tagállamok a természeti erőforrásaikat általában a nemzeti vagyon körébe sorolják, ezáltal is szélesebb körű védelmet biztosítva az állam, a nemzet és a társadalom egésze szempontjából oly fontos környezeti elemeknek.

3. A harmadik kiemelendő megállapítás, hogy az agrárjog szabályozási tárgyai egyes tagállami alkotmányokban deklaráltan más alkotmányos jogok korlátozásának alapjaként jelennek meg. Általában a természeti erőforrások megőrzése, a mezőgazdasági üzem körébe sorolandó elemek védelme, valamint a mezőgazdasági fejlődés és fejlesztés szokott a korlátozások alapjaként meghatározásra kerülni. Leggyakrabban a tulajdonhoz való jog, ritkább esetben a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozás szabadságához való alkotmányos alapjogok nevesített korlátjaként jelentkeznek.

2. táblázat: Az agrárjog szabályozási tárgyainak kapcsolata az alkotmányok egyes rendelkezéseivel (Készítette: a Szerző)

<i>Rendelkezés típusa</i>	<i>Mely tagállam alkotmánya rögzíti</i>
Egyes természeti erőforrások kiemelése	Bulgária, Észtország, Görögország, Horvátország, Írország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia
Az agrárjog szabályozási tárgyaihoz kapcsolódó állami feladat vagy államcél	Bulgária, Csehország, Finnország, Görögország, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia
Az agrárjog szabályozásit tárgyai, mint alkotmányos jogok korlátozásának alapja	Ciprus, Csehország, Görögország, Horvátország, Lengyelország, Málta, Portugália, Románia

3.4. A (termő)föld megjelenése és szabályozása a tagállamok alkotmányaiban. Megállapítható, hogy a vizsgálat alá vont tagállami alkotmányok közül 14 ország⁴⁷ alkotmánya rendelkezik valamilyen formában a földről vagy a termőföldről. Ezeknek az alkotmányoknak a jelentős része pusztán annyit rögzít, hogy a föld, illetve a termőföld egy különleges, állami védelmet igénylő természeti erőforrás, nemzeti kincs. Egyes alkotmányok esetében azonban ennél részletesebb szabályozást találunk a (termő)földekkel kapcsolatban. Így Bulgária,⁴⁸ Litvánia⁴⁹ és

⁴⁷ Lásd erről a tanulmány 23. lábjegyzetét, amely ezen országokat rögzíti.

⁴⁸ Bolgár alkotmány 22. cikk (1) bek.

⁴⁹ Litván alkotmány 47. cikk (3) bek.

Románia⁵⁰ esetében azt látjuk, hogy a külföldi magán-, és jogi személyek földtulajdon-szerzésére vonatkozó rendelkezések kerültek rögzítésre az alkotmányban. Alkotmányos rendelkezésről lévén szó részletszabályokat nem találunk erre vonatkozóan, azonban mindhárom alkotmány utal rá, hogy sarkalatos törvényben⁵¹ meghatározott feltételek teljesüléséhez köti a külföldiek (termő)földön való tulajdonszerzését. Ezáltal a (termő)föld fokozott alkotmányos védelméről beszélhetünk az említett országok esetében. Ehhez képest más uniós tagállamok alkotmányában (Görögország,⁵² Írország,⁵³ Lengyelország,⁵⁴ Olaszország⁵⁵ és Portugália⁵⁶) a földvédelem és a birtokpolitika összekapcsolódik, tehát az ilyen típusú szabályozás esetén a (termő)föld birtokpolitikai kontextusban kerül említésre. Ezen alkotmányokban olyan földbirtok-politikai célkitűzésekkel találkozhatunk, mint például a mezőgazdasági földterületek újjáalakítása, a túl nagy méretű földbirtokok megszüntetése, vagy a túl kis méretű gazdaságok átalakítása a mértéktelen felaprózódás elkerülése végett, stb.

E témakör kapcsán érdemes kitérni a föld⁵⁷ és a termőföld⁵⁸ fogalmi elhatárolására. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a két kategória nem teljesen fedi le egymást, de úgy is fogalmazhatunk, hogy a föld egy szélesebb kategóriát ölel fel, amelybe – többek között – a termőföld is beletartozik. Éppen ez a lényeges elhatárolás, definícióbeli eltérés indokoltá tenné, hogy alkotmányos szinten is elválasztásra, megkülönböztetésre kerüljön a két kategória. Ennek ellenére azt látjuk, hogy egy kivételtől eltekintve semelyik európai uniós tagállam alkotmánya nem határolja el a két kategóriát. Az egyedüli kivételt jelentő bolgár alaptörvény viszont rendkívül konzekvens a tekintetben, hogy a földet (mint természeti

---

⁵⁰ Román alkotmány 44. cikk (2) bek.

⁵¹ A hivatkozott alkotmányok valójában nem a sarkalatos törvény kifejezést használják az ilyen törvényekre, azonban az átláthatóság miatt a magyar jogi terminológia szakkifejezése került felhasználásra. Az alkotmány Litvánia esetében az alkotmányos törvény, Románia esetében az organikus törvény kifejezést használja, míg a bolgár alkotmány azt rögzíti, hogy az ilyen törvény elfogadásához a Parlament összes tagja kétharmadának szavazata szükséges. Összefoglalva tehát megállapítható, hogy ezen országok esetében már az alkotmány rögzíti, hogy a külföldiek földön való tulajdonszerzését szabályozó törvény elfogadásához és módosításához a tagállami parlament tagjainak minősített többsége szükséges.

⁵² Görög alkotmány 18. cikk (4)-(5)-(6) bek.

⁵³ Ír alkotmány 45. cikk (2) bek.

⁵⁴ Lengyel alkotmány 23. cikk.

⁵⁵ Olasz alkotmány 44. cikk (1) bek.

⁵⁶ Portugál alkotmány 94., 95. cikk.

⁵⁷ Raleigh Barlowe 1958-ban megjelent munkájában [*Land resource economics: the political economy of rural and urban land resource use*, Englewood Cliffs, N.J.:Prentice-Hall] a föld komplex fogalmát határozza meg, mely szerint a föld egyszerre felszíni kiterjedés, természeti környezet, termelési tényező, adás-vétel tárgya, tulajdon és tőke.

⁵⁸ A magyar Alaptörvény a korábbi földtörvény [1994. évi LV. törvény] fogalmát használva a 'termőföld' kategóriát határozza meg, ugyanakkor az Alaptörvény elfogadása után született, jelenleg hatályos földforgalmi törvény már a 'mező- és erdőgazdasági föld' kategóriát rögzíti, azonban e két kategória nem teljesen fedi egymást, ettől függetlenül a 'termőföld' kategória továbbra is jelen van a hatályos magyar jogban [2007. évi CXXIX. tv.]. E fogalmi eltérések miatt indokolt rögzíteni, hogy e tanulmány a vizsgálódás során kizárólag az alkotmányos kifejezéseket vizsgálta.

erőforrást) és a termőföldet (mint a mezőgazdaság fundamentumát jelentő, jogilag definiált földterületet) kettéválasztja egymástól.⁵⁹

3.5. Az államszerkezetből adódó szabályozásbeli különbségek és sajátosságok. Több olyan tagállam is van, amelyek esetében az agrárjog szabályozási tárgyai szinte kizárólag hatásköri szabályok kapcsán jelennek meg. Ennek oka az országok államszerkezetében keresendő, amely alapvetően kétféle, föderatív vagy unitárius lehet, de egyes szakirodalmak a kettő közötti átmenetként nevesítik a regionális berendezkedésű államokat, mint harmadik kategóriát.⁶⁰ Éppen ezért a föderatív államok alkotmányaiban (Ausztria, Belgium, Németország), ahol a központi kormányzat szuverenitása, a törvényhozó hatalom megoszlik a tagállami kormányzatokkal, csak hatásköri szabályok kapcsán találunk rendelkezéseket az agrárjog szabályozási tárgyaira vonatkozóan. Az EU-ban két olyan tagállam van, amely esetében regionális államszerkezeti berendezkedés figyelhető meg, ez Olaszország és Spanyolország. E két állam alkotmányára is az a jellemző, hogy elsősorban hatásköri szabályok kapcsán tesz említést a téma szempontjából releváns területekről.

3.6. Az alkotmányos szabályozás hiányának okairól. Érdemes áttekinteni azt is, mi az oka annak, hogy egyes tagállamok nem, vagy csak közvetett módon rendelkeznek az agrárjog szabályozási tárgyairól alkotmányaikban. E kérdéskör elsősorban Nyugat-Európa és Skandinávia tagállamait érinti. Dánia, Svédország, Írország, valamint Luxemburg esetében a szabályozás hiánya részben az alkotmányos hagyományokkal hozható összefüggésbe. Tudvalevő ugyanis, hogy e tagállamok alaptörvényeinek módosítása olyan bonyolult és hosszadalmas eljárási procedúrához kötött, amely alapvető akadályát jelenti bármilyen rendelkezés alaptörvényben történő deklarálásnak. Vannak azonban olyan tagállami alkotmányok, amelyek esetében nem hozható összefüggésbe alkotmányossági okokkal a rendelkezés hiánya vagy minimális volta. E körbe sorolandó kiváltképpen a Baltikum három országa: Észtország, Lettország, Litvánia, valamint Ciprus, Finnország és Málta. E ponton újra kiemelendő az a korábban már rögzített megjegyzés, hogy a tagállami alkotmányokban az agrárjogi vonatkozású rendelkezések hiánya nem feltétlenül eredményezi azt, hogy az agráriummal kapcsolatos állami szerepvállalás mértéke és módja, valamint az ehhez fűződő jogok és kötelezettségek teljesülése teljeskörűen megítélhető lenne.

---

⁵⁹ A bolgár alkotmány 21. cikk (1) bekezdése a következőképpen fogalmaz: „A föld alapvető nemzeti kincs, amely az állam és a társadalom különleges védelmét élvezi.” Ehhez képest a (2) bekezdés rögzíti, hogy a termőföld (vagy ahogy a bolgár alkotmány fogalmaz: művelhető föld) egyedül földművelési célokra használható.

⁶⁰ Trócsányi László – Schanda Balázs: *Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2014, 39-41. o.

4. Az agrárjog szabályozási tárgyainak megjelenése az Alaptörvényben

A *Bevezetőben* megfogalmazott második kérdés megválaszolásához, vagyis ahhoz, hogy az Alaptörvényt a szabályozás mértéke és módja alapján el tudjuk helyezni az európai uniós tagállamok alkotmányainak sorában, szükségszerű az Alaptörvény megvizsgálása. E fejezetben tehát az Alaptörvény agrárjogilag releváns rendelkezéseinek az elemzésére kerül sor.

Az agrárjog szabályozási tárgyaira való utalást elsőként a Nemzeti Hitvallás részben találunk, amelynek 7. bekezdése rögzíti: "Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit." A Nemzeti Hitvallás – amely tulajdonképpen a preambulum funkcióját tölti be az Alaptörvényben – kifejezi az alkotmányozó hatalom törekvéseit, fő célkitűzéseit az alkotmány viszonylatában, de a jogalkalmazó számára iránymutatásként, értelmezési útmutatóként is szolgál, amelynek szellemében köteles a vonatkozó joganyagot alkalmaznia.⁶¹ A Nemzeti Hitvallásnak e meglehetősen absztrakt módon megfogalmazott pontja a P) cikkben nyer értelmet.⁶²

A következő kiemelendő rész az Alapvetések között található P) cikk. E cikk ma hatályos formáját az Alaptörvény harmadik⁶³ és negyedik⁶⁴ módosításának az eredményeként nyerte el. A P) cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy a termőföld, az erdő, a vízkészlet és a biológiai sokféleség (utóbbi kategória esetében pedig különösen a honos növény- és állatfajok) a nemzet közös örökségét képezik. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a P) cikk a természeti erőforrások nem taxatív felsorolását adja, csupán példálózó jelleggel, az alkotmányozó hatalom által különösen fontosnak tartott környezeti elemek nevesítésre. Nem véletlen azonban, hogy a természeti erőforrások között elsőként került nevesítésre a termőföld, melynek oka abban áll, hogy a termőföld a természeti erőforrások között kiemelt helyet foglal el.⁶⁵ A (2) bekezdés a termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása kapcsán rögzíti, hogy az (1) bekezdés szerinti célok eléréséhez szükséges korlátokat és feltételeket, valamint az integrált mezőgazdasági termelészervezésre és a családi gazdaságokra, továbbá más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvényben kell meghatározni. A P) cikk által előírt jogalkotói kötelezettségének

⁶¹ Ezt deklarálja az Alaptörvény R) cikk (3) bek. is, amely a következőképpen fogalmaz: "Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni."

⁶² Gáva Krisztián – Smuk Péter – Téglási András: *Az Alaptörvény értékei – Tudástár*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 8. o.

⁶³ Az Alaptörvény harmadik módosítása a P) cikk kiegészítésével a termőföldek és erdők tulajdonjogának megszerzésére és hasznosítására, valamint az egyes mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályok sarkalatos törvényben való rendezését rögzítette.

⁶⁴ Az Alaptörvény negyedik módosítása következtében a P) cikk (2) bekezdésében rögzített mezőgazdasági üzem egyik fajtájaként kerültek nevesítésre a családi gazdaságok.

⁶⁵ Bobvos Pál – Farkas Csamangó Erika – Hegyes Péter – Jani Péter: A mező- és erdőgazdasági földek alapjogi védelme, in: *Számadás az Alaptörvényről: Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak tollából* (szerk.: Balogh Elemér), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016, 32. o.

ezidáig azonban csak részben tett eleget az Országgyűlés: habár a mező-, és erdőgazdasági földek tulajdonjogának megszerzésével, hasznélvezetével, használatával és hasznosításával kapcsolatos jogi kérdéseket a 2013. évi CXXII. törvény elfogadásával rendezte, azonban a mezőgazdasági üzemeket és az ingrátori formákat szabályozó sarkalatos törvények megalkotására még nem került sor. Összefoglalásképpen azt a megállapítást tehetjük, hogy az alkotmányozó hatalom a P) cikk ilyen formában történő rögzítésével a természeti erőforrások védelmét, fenntartását és a jövő nemzedékek számára való megőrzésének kötelességét rója mind az államra, mind pedig az állampolgárok összességére,⁶⁶ egyúttal a termőföldek, az erdők, a mezőgazdasági termelés, illetve a mezőgazdasági üzemek fokozottabb állami védelme érdekében a sarkalatos törvények körét bővítette ki.

A P) cikkhez szorosan kapcsolódik a 38. cikk, amely a közpénzek alapvető alkotmányos kérdéseit rendezi. E cikk rögzíti, hogy az állam és a helyi önkormányzatok tulajdona nemzeti vagyon, és mivel a nemzeti vagyon körébe tartoznak a természeti erőforrások is, ezért kiemelt jelentőségű, hogy a nemzeti vagyon megőrzésének, védelmének és a nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodásnak a szabályai sarkalatos törvényben kerülnek meghatározásra.⁶⁷ Azt látjuk tehát, hogy az Alaptörvény a P) cikk mellett e rendelkezéssel is fokozottabb védelmet kíván nyújtani a természeti erőforrásoknak.

A következő megemlítendő rendelkezése az Alaptörvénynek a XX. cikk, amely deklarálja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez. A cikk (2) bekezdése rögzíti, hogy az egészséghez való jog biztosítását az állam milyen módon, mely eszközökkel segíti elő, tehát e jog objektív intézményvédelmi oldala kerül meghatározásra.⁶⁸ Ez alapján Magyarország ennek az alkotmányos alapjognak az érvényesülését – többek között – a genetikailag módosított élőlényektől mentes (a továbbiakban: GMO-mentes) mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával segíti elő. A géntechnológiai szabályozás kapcsán megjegyzendő ugyanakkor, hogy az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó rendelkezése tartalmilag nem tisztázott. Nem egyértelmű tehát, hogy az alkotmányozó hatalom szándéka e rendelkezés Alaptörvénybe való ültetésével csupán a GMO-k köztermeszthetőségének korlátozására irányul, netán a döntéshozó szándéka a külföldről behozott genetikailag módosított termékek kizárására is vonatkozik e. Mindenesetre a jogtudományban több értelmezés is napvilágot látott arra vonatkozóan, hogy az új magyar alkotmány e rendelkezése milyen kötőerővel bír, milyen magatartásokra és termékkörökre terjed ki, valamint, hogy milyen kapcsolatban áll az uniós joggal.⁶⁹

⁶⁶ 16/2015. (VI. 5.) AB határozat, Indokolás [92].

⁶⁷ A 38. cikkben meghatározott, agráriumhoz köthető sarkalatos törvényhozási tárgykörök közül ez idáig törvény született a Nemzeti Földalapról, illetve a halgazdálkodásról és a hal védelméről.

⁶⁸ T. Kovács Júlia: *Az élelemhez való jog társadalmi igénye és alkotmányjogi dogmatikája*, PhD értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2017, 125. o.

⁶⁹ Szilágyi János Ede – Raisz Anikó – Kocsis Bianka: New dimensions of the Hungarian agricultural law in respect of food sovereignty, *JAEL*, 12 (2017) 22, 188-191. o. Az Alaptörvény XX. cikkének értelmezése kapcsán lásd különösen: Fodor László: A GMO szabályozással kapcsolatos európai

Az Alaptörvénynek e vízre vonatkozó rendelkezése kapcsán annyi megjegyzést érdemes tenni, hogy a vízhez való jognak egy szűkebb értelemben vett koncepcióját érvényesítette az alkotmányozó hatalom azáltal, hogy alaptörvényi szinten az ivóvízhez való jogot, annak biztosítását deklarálta.⁷⁰ Az egészséges élelemhez való jog vonatkozásában pedig kérdéses annak alapjogi jellege, hiszen e jog hazai alkotmányjogi elismertségét tekintve eltérő álláspontok alakultak ki: egyesek államcélnek, míg mások alapjognak tekintik.⁷¹

Az Alaptörvény fentebb említett és elemzett rendelkezései közvetlenül foglalkoznak az agrár szabályozási tárgyakkal, azonban ismételt hangsúlyoznom kell, hogy számos olyan rendelkezés található még az új magyar alkotmányban, amely ugyan *expressis verbis* nem szól e szabályozási tárgyról, de közvetett módon mégis kapcsolódik az agráriumhoz. A teljesség igénye nélkül, ide sorolható például az egészséges környezethez való jog,⁷² hiszen az agrárjog és a környezetjog szabályozási tárgyai sok esetben azonosak, a két jogterület tárgykörei nem választhatóak el élesen egymástól. A tulajdonhoz való jog⁷³ kapcsán rögzítésre kerül, hogy a tulajdon kötelez, tehát ez esetben a természeti erőforrások felett rendelkezési joggal bíró jogosultakra is kötelezettségeket állapít meg az Alaptörvény, míg a közérdekű adatok megismeréséhez való jog⁷⁴ szintén nagy relevanciával bír, hiszen a társadalom ellenőrzési joga, a fogyasztóvédelem, az élelmiszerbiztonság, illetve a közpénzek felhasználásának ellenőrzése okán a nyilvánosság tájékoztatása indokolt lehet.

Az Alaptörvény elemzésével foglalkozó fejezet zárásaként megjegyzendő, hogy a korábbi Alkotmányhoz képest az új magyar alkotmány alapjogi katalógusa sokkal

---

bírósági gyakorlat tanulságai, in: *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások körében* (szerk.: Csák Csilla), Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 74. o.; Fodor László: *Környezetjog*, Debrecen, Debrecen University Press, 2014, 113-114. o.; Fodor László: A precíziós genomszerkesztés mezőgazdasági alkalmazásának szabályozási alapkérdései és az elővigyázatosság elve, *Pro Futuro*, 2018/2., 42-64. o.; Raisz Anikó: GMO as a Weapon – a.k.a. a New Form of Aggression? *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2014*, The Hague, Eleven, 2015, 275-276., 279-281. o.; Szilágyi János Ede: Változások az agrárjog elméletében?, *Miskolci Jogi Szemle*, 11 (2016) 1, 48-49. o.; Szilágyi János Ede – Tóth Enikő: A GMO-mentes mezőgazdaság megteremtésének újabb jogi eszköze: A GMO-MENTES termékek jelölése Magyarországon, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXV., 2017, 482-483. o.; T. Kovács Júlia: Az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó rendelkezése, in: *Az adekvát alapjogvédelem* (szerk.: Cservák Csaba – Horváth Attila), Budapest, Porta Historica, 2017, 147-150. o.; T. Kovács Júlia: A GMO-mentes Alaptörvény hatása a mezőgazdaságra - különös tekintettel a visszaszerzett EU tagállami szuverenitásra és a TTIP-re, in: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken* (szerk.: Szalma József), 2015, 308-309. o.

⁷⁰ Raisz Anikó: A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről, in: *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében* (szerk.: Csák Csilla), Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 156-157. o.; Fodor László: A víz az Alaptörvény környezeti értékrendjében, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXI, 2013, 329, 344. o.

⁷¹ Vö. Juhász Gábor: A gazdasági és szociális jogok védelme az Alkotmányban és az Alaptörvényben, in: *Fundamentum*, 1. szám, 2012, 43. o.; T. Kovács Júlia: *Az élelemhez való jog társadalmi igénye és alkotmányjogi dogmatikája*, PhD értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2017, 73-75. o.

⁷² Alaptörvény XXI. cikk.

⁷³ Alaptörvény XIII. cikk.

⁷⁴ Alaptörvény VI. cikk (2) bek.

részletesebb és szélesebb körű, melynek eredményeképpen – ahogyan az a fentebbi elemzésből is kitűnik – az Alaptörvényben több olyan rendelkezés is található, amely közvetlen módon foglalkozik az agrárjog szabályozási tárgyával. Sőt, ha a korábbi Alkotmányt megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy agrárjogi vonatkozású rendelkezéseket kimondottan nem is tartalmazott, azonban fontos rögzíteni, hogy az agrárjognak az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően is voltak alkotmányjogi alapjai.⁷⁵

5. Összegzés és következtetések

A tagállami alkotmányok áttekintésének tapasztalatairól szóló 3. fejezetben képet kaptunk arról, hogy a vizsgálat alá vont alkotmányokban milyen formában jelennek meg *expressis verbis* az agrárjog szabályozási tárgyai – ezáltal választ kaptunk a *Bevezetőben* feltett 1. kérdésre. Az ebben a fejezetben található 1. számú táblázat azt szemlélteti, hogy az agrár szabályozási tárgyak a tagállami alkotmányok mely részeiben, fejezeteiben kerültek rögzítésre, míg a 2. számú táblázat arra ad választ, hogy az agrár szabályozási tárgyak a leggyakrabban mely alkotmányos rendelkezésekhez kapcsolódnak. Áttekintésre került továbbá az is, hogy a tagállamok alkotmányos szabályozásában a földvédelem és a birtokpolitika hogyan kapcsolódik össze, illetve, hogy milyen szabályok vonatkoznak a külföldiek földtulajdon-szerzésére. A vizsgálódás tárgyát képezte annak feltárása is, hogy egyes tagállamok esetében milyen okai vannak az alkotmányos szabályozás hiányának, vagy a szabályozás minimális mértékének, valamint, hogy a tagállamok államszerkezetéből adódóan milyen szabályozásbeli sajátosságok mutathatók ki. E szempontok mellett az egyes régiókra jellemző, egyedi vonások is kiemelésre kerültek, amely során megállapításra került, hogy a dél-európai uniós tagállamok szabályozzák alkotmányaikban a legátfogóbban és legrészletesebben az agrárjog szabályozási tárgyait, míg ehhez képest a közép-kelet-európai régió országai egyfajta átmenetet képeznek a mediterrán tagállamok és az észak-nyugat-európai tagállamok alkotmányos szabályozásai között.

Magyarország Alaptörvényének agrárjogi vonatkozású rendelkezéseit értékelve, egyúttal a *Bevezetőben* feltett második kérdésre válaszolva, két megállapítást tartok szükségesnek rögzíteni. Egyrészt, az Alaptörvény P) cikke azonosságot mutat a közép-kelet-európai régió tagállamainak alkotmányos rendelkezéseire tett

---

⁷⁵ A területi korlátok miatt az új magyar alkotmány és a korábbi alkotmány ez irányú összehasonlítására e tanulmányban nem kerül sor. A téma kapcsán lásd különösen: Balogh Elemér: A magyar termőföldtulajdon az Alkotmánybíróság judikatúrájában, in: *Reformator iuris cooperandi* (szerk.: Bobvos Pál), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2009, 29-54. o.; Bezdán Anikó: A szövetkezetek jogi rendezésének alkotmányos alapjai, in: *Dikaiosz logosz* (szerk.: Trócsányi László), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012, 189-196. o.; Szilágyi János Ede: Az Alkotmánybíróság joggyakorlatának értékelése a mezőgazdasági üzemek tulajdoni kérdéseinek változásában, in: *Dikaiosz logosz* (szerk.: Trócsányi László), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2012, 263-268. o.; Téglási András: Az alapjogok hatása a magánjogi viszonyokban az Alkotmánybíróság gyakorlatában az Alaptörvény hatálybalépését követő első három évben – különös tekintettel a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmére, *Jogtudományi Közöny*, 2015/3, 148-157. o.

azon megállapításokkal, amely szerint az e körbe tartozó tagállamok alkotmányaikban a természeti erőforrások ésszerű és rendeltetészerű felhasználásának, illetve védelmének feladatát rögzítik, valamint e körön belül egyes, kiemelten fontos természeti erőforrásokat nevesítenek, és ezeket a természeti erőforrásokat gyakran az állami vagyon körébe sorolják, biztosítva azok fokozottabb alkotmányos védelmét. Ez alapján megállapítható, hogy az Alaptörvény a szabályozás módját tekintve leginkább a régiók e csoportjába illeszkedik.

Másrészt, azáltal, hogy az Alaptörvény az élelemhez való jogot, a vízhez való jogot, valamint a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság biztosítására vonatkozó rendelkezést alkotmányos szinten rögzítette, Magyarország az Európai Unió tagállamainak sorában úttörőnek számít.

Az a tény, hogy a GMO-mentes mezőgazdaság biztosítása az Alaptörvényben rögzítésre került, abszolút egyedülállónak mondható az uniós tagállamok sorában, hiszen az új magyar alkotmányon kívül más tagállami alkotmányban nem találunk utalást erre vonatkozóan. Sőt, ha az Európai Unió keretein túllépünk, azt tapasztaljuk, hogy a GMO-mentes mezőgazdaság koncepciót a magyar mellett mindössze két alkotmány: az ecuadori és a svájci deklarálja.

Az egészséges élelemhez való jog vonatkozásában Magyarország Alaptörvénye szintén egyedi azon alkotmányok sorában, amelyekben kimondottan megjelenik e jog. Ennek oka, hogy a legtöbb alkotmányban (ideértve a nem európai uniós államok alkotmányait is) e jog deklarálása az éhezéssel és a szegénységgel, mint súlyos társadalmi problémákkal áll összefüggésben, ezzel szemben a magyar Alaptörvény e jogot az egészséghez való jog vonatkozásában, annak elősegítését biztosító állami feladatként határozza meg. Másképpen fogalmazva: a magyar Alaptörvény az élelemhez való jogot annak minőségi oldala felől közelíti meg, célul kitűzve a megfelelő minőségű élelmiszerek biztosítását, míg az ilyen jogot rögzítő más alkotmányok elsősorban annak mennyiségi oldalára helyezik a hangsúlyt.

Míg az élelemhez való jog és a GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó rendelkezései az Alaptörvénynek egyedülállónak mondható a tagállami alkotmányok viszonylatában, addig az (ivó)vízhez való jog kurióznak számít, hiszen a magyar mellett még a szlovén alkotmány tartalmazza azt explicit módon. A szlovén alkotmány legutóbbi, 2016-os módosítása következtében – az Európai Unió tagállamainak sorában elsőként – került alkotmányos alapjogként deklarálásra az ivóvízhez való jog.

A tagállami alkotmányok, valamint a magyar Alaptörvény elemzését és összevetését követően, illetve e vizsgálat tapasztalatainak a rendszerezése után megállapítható, hogy a magyar alkotmányos szabályozáshoz képest csak a portugál alkotmány rendelkezik átfogóbban az agrár szabályozási tárgyról az Európai Unióban. Az Alaptörvény az agrár szabályozási tárgyak közül kiemelt területként kezeli és fokozott védelmét nyújt a mezőgazdasági üzemnek és a természeti erőforrásoknak, illetve az agrárjoghoz közvetlenül kapcsolódó harmadik generációs jogok alkotmányos szinten történő rögzítése is azt hivatott alátámasztani, hogy Magyarország alkotmányos értékrendjében az agrárium hangsúlyosan jelenik meg.